

СВИНЬ ЧИ ЗАМГЛАЙ

Одразу за Киселівкою Чернігівського району «в'ється наче змійка» у густих верболах тихоплинна річка Замглай. Пересікає попід вузьким бетонним мостом Новгород-Сіверську авто trasу. Несе чисті води у зачаровану Десну. Та чи Замглай це?

Наш видатний земляк-історик, описувач рідного краю II половини XVII століття О. Шафонський у капітальній праці «Черниговского наместничества топографическое описание» поіменно називає 28 річок Чернігівського повіту. Та немає серед них Замглаю. Останньою під № 28 значиться Свирь. Без сумніву, тут трапилась друкарська помилка. Не Свирь, а Свинь. Бо у географічному покажчику в кінці книги на цій сторінці такої річки немає, а є Свинь, яка «под селом Звиничевым из болота началась и выше Чернигова за 11 верст в деревне Свиинке (сучасна назва Улянівка — І. К.) в Десну впала, имея на 18 верст своего течения»¹

Назву цієї річки згадує і О. Лазаревський в «Обозрении Румянцевской описи Малороссии» (цей опис співпадає за часом з топографічно-географічним описом, який зробив О. Шафонський). Зокрема, він пише, що село Голубичі стоїть «при р. Свиине», а села «Звиничев на бол. Свиине», «В. Весь близ бол. Свиини», «Ивашковка при бол. Свиине», «Березанка при речке Свиине», «Стаси, Киселевка, Лопатин, Черторыйка, Тереховка при ричке Свиини»².

1 лютого 1864 року «Черниговские епархиальные известия» підтвердили, що «река Свинь поныне остается со своим именем. Глуховскую дорогу (нині Новгород-Сіверська — І. К.) она пересекает в 11 верстах от Чернигова»³.

А вже через рік історик-військовий М. Домонтович, укладаючи у відому книгу матеріали для географії і статистики Росії, зібрані офіцерами генерального штабу в Чернігівській губернії, згадує р. Замглай праворуч Десни, яка витікає з болота Замглай. «Это болото прилегает к Релкам и селениям Буянкам, Буровке, Выхвостову, Звеничеву, Петрушину, Лопатину, Киселевке. Длина 55 верст, шириною от 1/2 до 7 и более верст, грунт дна топкий. Через него устроена плотина у с. Буровки, на старой почтовой дороге из Чернигова в Санкт-Петербург; через это болото проходит шоссе на протяжении 9 верст.

При разливе р. Замглай сообщение производится по постоянному мосту на Н.-Северский»⁴.

1877 року Чернігівський єпископ Філарет Гумілевський робить ще глибший екскурс в історію: «болото это (Замглай — І. К.), по рассказу старожилов было судходною речкою, служивше сообщением реки Десны с Сожем, что доказывается его течением с востока к западу, и тем, что на нем часто находили в недавние времена обломки водоходных судов»⁵. Тут же згадує, що село Звеничев і сусідня В. Вісь стоять «близ болота Свиини или Замглай»⁶. У його відомій праці «Историко-статистическое описание Черниговской епархии» кілька разів згадується р. Свинь: «Оттоль суходолом через дубраву к Лубяному острову в Свииню; Свиинею на низ по озере Стародуб через реку Десну по Свиинскую Переволоку».⁷ (Це витяг з чолобитної чернігівських міщан 1690 року російським царям Петру та Іоанну про підтвердження польско-шляхецьких королівських прав на кордони міським землям — І. К.)... «...на реце Свиине, острова, лес за тоей греблей»⁸.

Так все-таки Замглай чи Свинь? Що це, синоніми? Д. Пащенко в «Описании Черниговского наместничества» (1781 р.) повідомляє, що «село Звиничев... на низковатом ровном месте. От двух сторон при небольших лесах и чагарниках, а от двух болот и речки называемые Свинь и Замглай, с коиш на первой стороне села плотина с двумя амбарами о 4 котлах бунчукового товарища Иосифа Рашевского»⁹.

В «Етимологічному словнику літописних географічних назв південної Русі» назви річки Свинь, Свень, Свиинка, Замглай, Самглай¹⁰ стоять в одному синонімічному ряду. Чому? Свинь—дитина правічного болота. Замглай. Впродовж сотень віків несла через його непрохідні торфовища у Десну воду. Пересихало замулювалось річище Свині, та залишилось болото. Замглай. За легендою в цих місцях на суходолі водилося багато диких свиней. Від них і гідронім Свинь. Є версія, що в основі назви лежить протослов'янське «су веу» — «коричнева вода».¹¹ Є й інший варіант: «svins» — латинське «забруднений»¹².

Якось один із старожилів села дев'яносторічний В. Л. Коваленко повідав мені давній переказ про те, що нібито землю на Звеничівське городище (археологічна пам'ятка часів Київської Русі, яка прекрасно збереглася) возили баржами річкою Свинь з-під села Чепігівки.

Років двадцять тому розчищали русло річки і повитягували на Звеничівській греблі десяток міцних дубових паль, на яких стояв колись водяний млин Іосифа Рашевського — далекого предка художника І. Г. Рашевського.

Значить, була тут колись могутня річка. І немає сумніву, що нині у Звеничеві по-під дерев'яним мостом — частинка її первісного русла.

Річка Свинь кілька разів згадується в контексті певних драматично-історичних подій Чернігівської землі у чотирьох найдревніших літописах. «1152, Горючи... поиде к Березому... (и яко ста оу Свини; и поидоша от Чернигова... и идоша за Свинь та за Сновь (№ 1425, ПСРЛ, II, 1962, (Ипат. лет., 456 458); 1176, Свини (т. ж., 600); 1152, за Свинь да за Сновь (ПСРЛ, XXV, Москов. лет. св. к XV... 550; 1157, стаща за Свиною (т. ж., 63) XV ст. ПСРЛ, XXIII Ермолинск. лет., 41); 1152, Юрьи... яко сто у Свини съ Половци... и отступиша отъ Чернигова, идоша за Свинь да за Сновь (к XVI ст. ПСРЛ, VII Воскрес. лет)»¹³.

Для прикладу детальніше подаємо лише один історичний епізод 1157 року, пов'язаний з «Свиною рекою»¹⁴. Після того, як чернігівський князь Ізяслав Давидович за згодою всіх Мономаховичів вдруге сів на Київський престол, очікувались зміни у Чернігівській волості. Чернігів мав перейти Святославу Ольговичу, старшому не тільки по Ізяславу в племені Святославоному, але і в цілому роду Ярославичів. Та коли Ольгович з племінником своїм Святославом Всеволодовичем підійшов до Чернігова, його туди не впустив рідний племінник Ізяслава Святослав Володимирович, дядько якого після від'їзду до Києва залишив його тут зі своїм полком.

Ольговичі, не впуснені в Чернігів, відступили від міста «и стали за Свиною рекою», на протилежному березі якої скоро з'явилися полки Ізяслава Давидовича... Та до битви не дійшло. Вирішили мирно: хай Чернігів буде Ольговичу, а Сіверська область — Святославу Володимировичу. Але Святославу Ольговичу дісталась не вся Чернігівська волость: більшу частину її утримував за собою Ізяслав і його племінник Святослав Володимирович. Свинь, яка несла свої води через непрохідні Замглаївські болота, захищала від ворога Чернігів з півночі і північного сходу. У енциклопедичному довіднику Чернігівщини вона згадується як річка Свинка, права притока Десни, яка бере свій початок біля с. Голубичі Ріпкинського району і впадає в Десну поблизу с. Брусилова Чернігівського району. Тече територією Ріпкинського та Чернігівського районів.¹⁵ Однак, ви не знайдете її біля Голубичів. Як і назви на карті. Ця звичайна меліоративна канава починається на далекій околиці Великої Вісі за лісовим урочищем «Липняк» (див. топографічну карту Чернігівська область 1:200000, 1992 р.). Впадає Свинь одразу за Звеничовом у рукотворну річку Замглай (меліоратори проклали її в 50-х роках, на річці встановлені шлюзи).

Припускаємо, що на 26-кілометровій довжині в багатьох місцях вона несе свої води розчищеним руслом літописної річки Свинь. У згаданому довіднику вказано, що р. Замглай бере свій початок біля с. Вихвостова, тече територією Городнянського, Ріпкинського та Чернігівського районів¹⁶.

Насправді, рукотворна річка починається з боліт Північного Замглаю за с. Бурівка Городнянського району. І все ж, як би там не було в історії, нині об'єднавшись як брат з сестрою дві річечки — Замглай і Свинь несуть свої чисті води в зачаровану красуню Десну. А як же бути з назвою? Свинь чи Замглай? Як на мене, то я залишив би річці її первісну історичну назву.

Іван КУЖИЛЬНИЙ

м. Чернігів

Джерела та література:

1. Шафонський А. Ф. Черниговского наместничества топографическое описание (1786 г.) — К., 1851. — С. 27.
2. Лазаревський А. Обзорение Румянцевской описи Малороссии. — Чернигов, 1866. — С. 62.
3. Черниговские епархиальные известия. — 1864. — 1 февраля.
4. Домонтович М. Материалы для географии и статистики России. — С.-П., 1865. — С. 39.
5. Гумилевский Ф. Историко-статистическое описание Черниговской епархии. — Чернигов, 1877. — Кн. 6. — С. 263.
6. Там само. — С. 138.
7. Там само. — С. 358.
8. Там само. — С. 395.
9. Пащенко Д. Описание Черниговского наместничества (1781 г.). — Чернигов, — 1868. — С. 33.
10. Етимологічний словник літописних географічних назв південної Русі. — К., 1986. — С. 130.
11. Салон В. Цікава топоніміка. // Чернігівський вісник. — 1988. — 15 вересня.
12. Етимологічний словник літописних географічних назв південної Русі. — С. 130.
13. Там само. — С. 130.
14. Соловйов С. М. История России с древнейших времен. — М. — Кн. 1. — т. 1 — 2. — С. — 485.
15. Чернігівщина. Енциклопедичний довідник. — К., 1990. — С. 727.
16. Там само. — С. 262.